

Stimulerende interactie

Ook als mensen met zeer ernstige meervoudige of verstandelijke beperkingen niet of nauwelijks praten, blijkt het mogelijk om beter met hen te communiceren. Dat geeft een aangepast trainingsprogramma voor begeleiders en verwanten aan, dat bij Esdégé-Reigersdaal is getest en onderzocht.

Dankzij een speciale versie is het programma *Communicatieve Ontwikkeling van niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun Communicatiepartners (COCP)* nu ook beschikbaar voor de VG-sector. De methode verbetert de communicatie tussen niet of nauwelijks sprekende cliënten en de mensen met wie zij dagelijks omgaan. Dat wijst recent onderzoek uit door de Universiteit van Amsterdam.

COCPvg onderscheidt zich van andere communicatieprogramma's doordat het programma uitgaat van een intensieve samenwerking met het sociale netwerk van de cliënt (ouders, familie, vrienden, begeleiders). Samen met deze belangrijke personen in het dagelijks leven van de cliënt brengen professionals in kaart wat de mogelijkheden en beperkingen zijn in de communicatie met de cliënt, wat het doel moet zijn van de interventie en wat hun eigen rol is bij het bereiken van dat doel. Zij krijgen instructie en begeleiding over manieren om communicatie uit te lokken en te vergemakkelijken aan de hand van video's van hun eigen interacties met de cliënt.

In 2007 startte de Universiteit van Amsterdam samen met Esdégé-Reigersdaal en Heliomare een project om een speciale COCP-versie te ontwikkelen voor mensen met een verstandelijke beperking en om onderzoek te doen naar de effectiviteit en de bruikbaarheid van dit COCPvg-programma. Het onderzoek betrof een groot aantal wetenschappelijke vraagstellingen. In dit artikel ligt het accent op de resultaten van de belangrijkste deelvragen. Heeft het programma COCPvg geleid tot een stimulerender interac-

tiestijl bij ouders of verzorgers en begeleiders? Is er meer sprake van tweerichtingsverkeer in de interactie? Zijn de cliënten beter gaan communiceren? Is het programma uitgevoerd volgens de richtlijnen? Hoe oordelen de betrokkenen over het interventieprogramma?

Eerst volgt nu een overzicht van de belangrijkste onderdelen van het interventieprogramma en van de methode van onderzoek. Daarna worden de belangrijkste resultaten beschreven en volgen enkele conclusies.

Interventie

Het COCPvg-programma is ontwikkeld voor en getoetst bij kinderen en volwassenen met (zeer) ernstige meervoudige of verstandelijke beperkingen die niet of nauwelijks spreken. Om voor het programma in aanmerking te komen, moet aan twee voorwaarden voldaan zijn. Ten eerste: een of meer communicatiepartners herkennen bij de cliënt intentioneel gedrag of hebben de verwachting dat de cliënt dergelijk gedrag zal kunnen ontwikkelen. Ten tweede: de hulpvraag bij ouders en begeleiders is zowel gericht op het beter leren begrijpen van de cliënt als op het ontwikkelen, verbeteren of vaker gebruiken van communicatieve vaardigheden door de cliënt. Dit betekent ook dat ouders en begeleiders bereid moeten zijn om actief deel te nemen en te reflecteren op hun eigen communicatieve gedrag.

Op basis van de resultaten van uitgebreid onderzoek naar de specifieke communicatieve context worden een individueel doel en plan geformuleerd voor elke cliënt, in samenwerking met de belangrijkste communicatiepartners. De communicatiepartners krijgen vervolgens instructie en begeleiding over stimulerende partnerstrategieën aan de hand van

video. Het programma gaat er vanuit dat positieve veranderingen in de interactiestijl van communicatiepartners zullen leiden tot meer gelijkwaardigheid in de interactie en tot een vergroting van de communicatieve vaardigheden van de cliënt.

Er deden negen niet of nauwelijks sprekende kinderen en jongeren (4-23 jaar) mee aan het onderzoek in Esdégé-Reigersdaal. Hun geschatte ontwikkelingsniveau varieerde van ongeveer vijf maanden tot drie jaar. Bij de programma's voor deze cliënten waren in totaal vijftig communicatiepartners betrokken, zowel verwanten als medewerkers van Esdégé-Reigersdaal. Per cliënt werden groepsbijeenkomsten georganiseerd, waarin de resultaten van het voorafgaand onderzoek werden besproken, waarin instructie werd gegeven en een individueel doel werd bepaald voor de interventie. Tijdens de groepsbijeenkomsten werd ingegaan op onderdelen van het interactieproces (beurtwisseling, initiatief nemen, communicatieve functies en communicatievormen) en op partnerstrategieën om communicatie te vergemakkelijken. Deze tien strategieën concentreren zich op het aanpassen van het tempo van de interactie, responsiviteit, op het uitlokken van communicatie en het modelleren van nonvocale communicatievormen. Deze onderwerpen kwamen - aan de hand van video's - ook aan de orde in de begeleidingsgesprekken. Zo leerden communicatiepartners wat het effect is als je zelf ook minder praat en als je na je eigen communicatie lang (minstens tien tellen) wacht op een reactie van de cliënt. De nadruk ligt op voorbeelden waarin de strategieën stimulerend worden toegepast, omdat vooral dan heel duidelijk wordt wat het positieve effect is op het communicatieve gedrag van de cliënt.

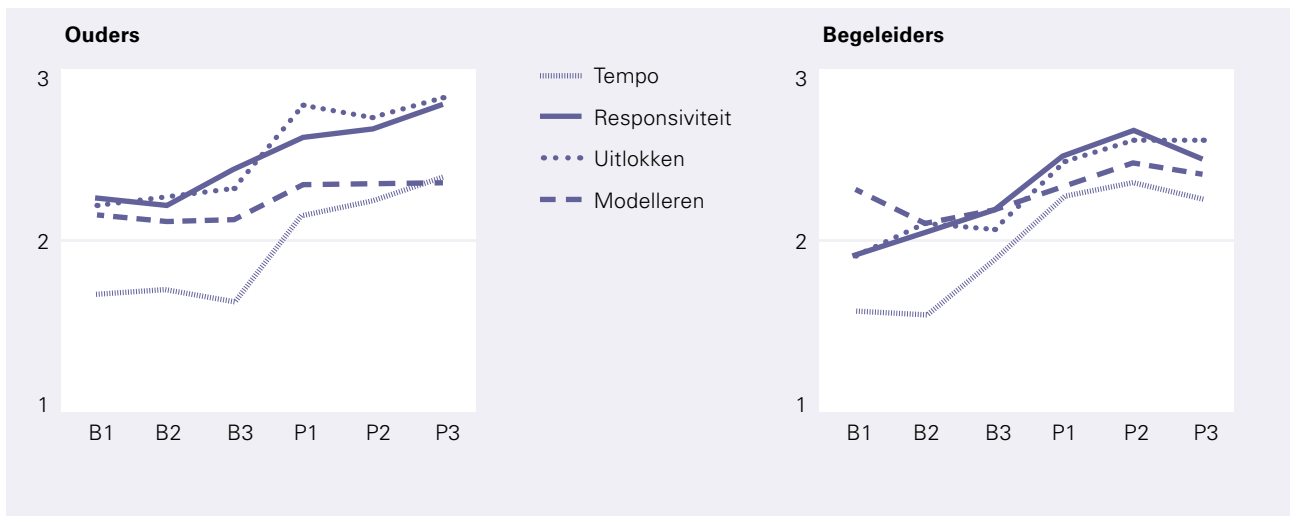
Metingen

De negen cliënten werden in een periode van ongeveer tien maanden tien keer gefilmd met hun vader of moeder en tien keer met hun persoonlijk begeleider in Esdégé-Reigersdaal. Per paar waren er drie metingen voorafgaand aan de interventie, vier metingen tijdens de interventie en drie metingen na afloop van de interventie. Van elke opname werden willekeurig vijf minuten geselecteerd en deze vijf minuten werden verder gesplitst in vijftien segmenten van twintig seconden. Elk segment werd vervolgens gecodeerd voor diverse aspecten van het interactieproces. Bijvoorbeeld de verdeling van beurten (wie is er het meest aan het woord?) en initiatieven (wie bepaalt het onderwerp?), de toepassing van de partnerstrategieën door ouders en begeleiders en het gebruik van communicatieve functies (bijvoorbeeld uiten van gevoelens, accepteren van een aangeboden voorwerp, kiezen, vragen om een voorwerp of activiteit) door de cliënt.

Om de uitvoerbaarheid van het programma te evalueren werd per cliënt uitvoerig geanalyseerd in hoeverre het programma volgens de richtlijnen was uitgevoerd. De beoordeling van het programma werd ten slotte onderzocht door middel van vragenlijsten voor alle vijftig betrokkenen.

Effecten

Uit *figuur 1* blijkt dat zowel de ouders als de begeleiders hun interactiestijl in positieve zin hebben aangepast. De grootste veranderingen zien we bij het aanpassen van het tempo, maar ook de responsiviteit en het uitlokkend gedrag scoren na interventie significant hoger. Met betrekking tot modelleren zijn de veranderingen het minst groot, maar

Figuur 1 Toepassing partnerstrategieën (score van 1 tot 3; B1-3 basislijnmetingen, P1-3 postmetingen)

ook hier is de verbetering voor beide groepen als geheel nog altijd significant. Er zijn wel individuele verschillen. Zeven van de in totaal zestien partners boeken op alle vier de categorieën significante vooruitgang, acht partners op twee of drie categorieën en één partner alleen op modelleren.

Leiden die positieve veranderingen in de interactiestijl van de ouders en begeleiders nou ook aantoonbaar tot meer evenwicht in de verdeling van communicatieve beurten en initiatieven? Dit is weergegeven in *figuur 2*. Hoe verder de balken in de linkerhelft zitten, hoe minder evenwichtig de verdeling is. We zien zowel bij de beurten als bij de initiatieven dat er meer balans is na de interventieperiode, al hebben ouders en begeleiders gemiddeld nog steeds het grootste aandeel.

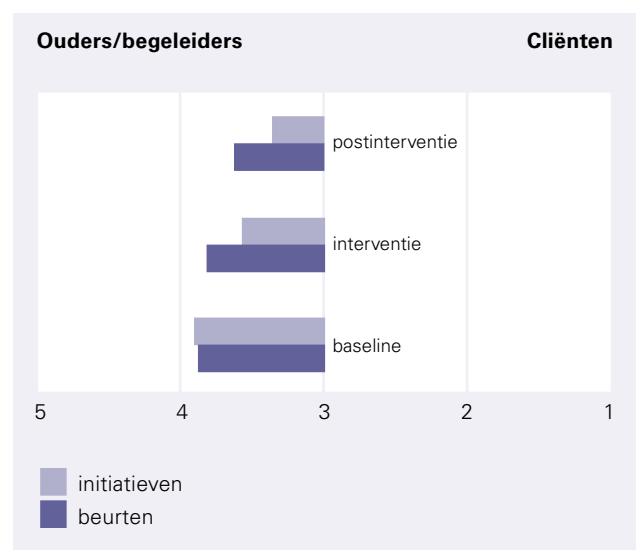
Er waren belangrijke verschillen tussen de cliënten onderling. Het aandeel in de beurten en initiatieven was bij twee cliënten na interventie niet veranderd, bij de overige zeven cliënten konden we wel positieve veranderingen aantonen. Vier cliënten namen na interventie zelfs meer initiatieven dan hun ouder en voor één cliënt gold dat ook voor de interactie met zijn begeleider. Dat betekent dat de cliënt in deze gevallen bepalend was voor de inhoud van de communicatie. Ten slotte bleek uit de analyses dat alle cliënten in de loop van de interventieperiode nieuwe communicatieve functies ontwikkelden, waarbij het aantal nieuwe functies varieerde van één tot zes.

Betekenis voor de cliënt en zijn omgeving

Uit de evaluatie met de vijftig betrokken communicatiepartners blijkt dat er veel waardering is voor het COCPvg-programma. Bijna iedereen meldt meer inzicht te hebben gekregen in de manier waarop de cliënt communiceert en een ruime meerderheid geeft aan na de interventie minder problemen te ervaren in de communicatie. Ouders vonden vooral het kijken en bespreken van video-opnames een *eyeopener*. Zij zijn daardoor anders naar zichzelf en naar

hun kind gaan kijken. Zo wordt bijvoorbeeld heel duidelijk hoezeer zij gewend zijn in te vullen wat de cliënt wil of bedoelt en ook dat zij hem of haar daardoor de kans ontnemen om dat zelf duidelijk te maken. Men had veel waardering voor de groepsbijeenkomsten, omdat je daar veel leert van anderen over wat wel en niet werkt in de omgang met de cliënt.

Gedragskundigen, logopedisten en begeleiders geven een hoge waardering aan de inhoud, de richtlijnen, het materiaal en de effectiviteit van het programma. Zij zien hele duidelijke veranderingen in het communicatieve gedrag van alle communicatiepartners. De cliënten zijn volgens hen actiever geworden, kunnen beter aangeven wat ze willen en vertonen minder vaak uitdagend of gefrustreerd gedrag. Daardoor is de kwaliteit van leven toegenomen.

Figuur 2 Verdeling van beurten en initiatieven (hoe hoger de score, hoe groter het overwicht van ouders/begeleiders, 3 is volledig evenwicht)

Conclusie

De effectstudie toont aan dat het COCPvg-programma de kwaliteit van de interactie verbetert tussen mensen met een (zeer) ernstige meervoudige of verstandelijke beperking en de mensen met wie zij dagelijks omgaan. Dit effect geldt gemiddeld voor de hele groep ouders en begeleiders en voor de hele groep cliënten. Alle cliënten zijn vooruitgegaan, ondanks individuele verschillen in de mate van vooruitgang en in het aantal specifieke aspecten waarin ze vooruitgang geboekt hebben.

De analyse van de manier waarop het programma is uitgevoerd in Esdégé-Reigersdaal heeft gedetailleerde informatie opgeleverd over de voorwaarden waaronder implementatie van het COCPvg-programma succesvol kan verlopen. Flexibiliteit in het hanteren van de richtlijnen, beschikbaarheid van voldoende tijd en faciliteiten en een breed draagvlak in de instelling blijken de belangrijkste succesfactoren.

Margriet Heim is taalwetenschapper en specialist in Ondersteunde Communicatie. Zij is als postdoc verbonden aan het *Amsterdam Centre for Language and Communication (ACLIC)* van de Universiteit van Amsterdam.

Meer informatie

Meer informatie over COCP en COCPvg is te vinden op www.cocp.nl. Hier is ook het volledige onderzoeksrapport te downloaden. Om ervoor te zorgen dat deze methodiek ook toegepast kan worden voor cliënten en hun sociale netwerk in andere instellingen organiseert Vilans samen met Esdégé-Reigersdaal en Heliomare introductiewerkshops en implementatietrajecten voor organisaties.

Informatie hierover bij training@vilans.nl en COCP@heliomare.nl. De handleiding van het COCPvg-programma met een cd-rom is voor € 75,- te bestellen via COCP@esdege-reigersdaal.nl.

Allereerst wil ik mijn waardering uitspreken voor het gedegen onderzoek naar de effecten van het COCPvg-programma in Esdégé-Reigersdaal. Het onderzoek toont aan dat de kwaliteit van de interactie tussen volwassene en cliënt verbetert door veranderingen in het communicatiegedrag van de volwassenen. Ook is bij alle cliënten het aantal communicatieve functies toegenomen.

Onder de gebruikers van het COCPvg-programma blijkt dat men vooral enthousiast is over de betrokkenheid van het netwerk: ouders, familie, professionals vanuit de dagbesteding en vanuit het wonen vormen de belangrijkste communicatiegroepen voor de cliënten. De samenwerking tussen deze communicatiepartners wordt als positief ervaren. Inzicht in de communicatieve functies en de communicatievormen van de cliënt en ook het herkennen en verbeteren van de partnerstrategieën, worden door gebruikers als waardevol ervaren. Het onderzoeksproces naar de communicatiemogelijkheden van de cliënt wordt vergemakkelijkt door de heldere structuur van het programma, het kader en de handige checklist waardoor je alles kan nalopen wat er onderzocht moet worden.

Kanttekeningen zijn er ook: ouders geven aan de videobesprekingen leerzaam te vinden. Videobesprekingen zijn voor ouders vaak nieuw, maar voor veel professionals niet. In de VG-sector worden diverse videomethodieken gebruikt die – elk vanuit een andere invalshoek - allemaal helpend zijn in het verbeteren van interactieprocessen en de sensitieve responsiviteit van de volwassene. In dat opzicht is het gebruik van video niet nieuw of bijzonder. De focus op partnerstrategieën is dat wel. Een tweede kanttekening betreft de meetmomenten: de postmetingen vonden plaats één tot drie weken na het beëindigen van het COCPvg-programma. Vaak is het effect direct na afloop van een interventie nog aanwezig; interessanter is om te meten wat het rendement is op langere termijn. Tot slot moet vermeld dat het COCPvg-programma goed is, maar arbeidsintensief. Wil men het goed doen, dan kost dit veel tijd en geld. Het aanvragen van extra financiering is noodzakelijk.

Dr. Miriam H.P. Roemer is GZ-psycholoog bij Esdégé-Reigersdaal.